

Alois Alzheimer: lékař, na kterého se zapomíná

Málek J.

KAR 3. LF UK a FNKV Praha a Komise pro historii ČSARIM JEP, Praha

Slovo **Alzheimer** je v současnosti známo téměř každému, ale jen jako název nemoci. Málo je však znám významný lékař a vědec, po kterém je choroba pojmenována, i samotná geneze jejího pojmenování. Letos uplyne 160 let od narození psychiatra a neurologa Aloise Alzheimer (1864–1915) (Obr. 1), jehož jméno se stalo zlidovělým eponymem pro onemocnění, které popsal v r. 1906, resp. 1907 [1–3].

Alois (pův. Aloysius) Alzheimer se narodil 14. 6. 1864 v městečku Marktbreit v Bavorsku. Studoval na lékařské fakultě v Berlíně, Freiburgu a posléze ve Würzburgu. Již během studia se zajímal o anatomii a využití mikroskopu v diagnostice. Je zajímavé, že během studia se věnoval téměř všem klinickým předmětům, jediné semináře, které nikdy nenavštívil, byly ty z psychiatrie [1]. Paradoxně byla jeho první praxí po ukončení studia s vyznamenáním péče o duševně nemocnou pacientku. Bohatí Němci tou dobou najímali pro psychicky postižené členy své rodiny mladé lékaře, aby s nimi cestovali (konkrétní Alzheimerův itinerář cesty trvající 5 měsíců se nezachoval).

Po této zkušenosti Alzheimer nastoupil r. 1888 ve Frankfurtu do Ústavu pro duševně choré a epileptiky (Anstalt für Irre und Epileptische) založeném Dr. Emilem Siolim (1852–1922), kde působil téměř 15 let. K němu se o rok později připojil Dr. Franz Alexander Nissl (1860–1919), který se kromě léčby psychiatrických a neurologických onemocnění zabýval i neuropatologií. K zobrazení nervových buněk vyvinul již jako student speciální barvení metylénovou a toluidinovou modří. Brzy se oba lékaři spřátelili a starší Nissl povzbuzoval Alzheimerův zájem o mikroskopické metody zkoumání mozkové patologie [1]. Jejich přátelství pokračovalo i po odchodu Nissla na lepší pozici v Univerzitní nemocnici v Heidelbergu v r. 1896, kam byl pozván jejím ředitelem Emilem Kraepelinem (1856–1926).

S Nisslovým odchodem si polepšil i Alzheimer, protože se ve Frankfurtu stal vedoucím a ředitelem psychiatrické nemocnice. Po smrti manželky v r. 1901 měl na starosti jejich 3 děti, ale díky velkému dědictví i tomu, že se o děti starala jedna manželčina příbuzná, se mohl intenzivně věnovat klinické a výzkumné práci. Vedl si velmi pečlivé poznámky o svých pacientech. Jedním z nich byla i Augusta (Auguste) Deterová (A. D., Obr. 2), která byla přijata 26. 11. 1901. Na psychiatrii přivedl tehdy 50letou ženu její manžel pro rychle se zhoršující paranoii, poruchy spánku, paměti, agresivitu, pláč bez příčiny a postupující zmatenost. Později se objevily poruchy paměti a myšlení, dezorientace, postupná

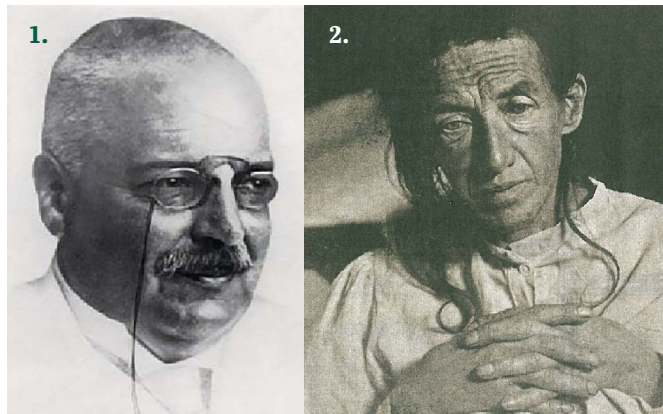
deteriorace stavu v obrazu těžké demence [1, 2]. Pro progresi svého stavu zůstala A. D. hospitalizována až do své smrti [1].

Koncem r. 1902 Alzheimer, rovněž na pozvání E. Kraepelina, přesídlil do Heidelbergu a později v r. 1903 se i s ním přesunul dále do velké nově se otevírající univerzity v Mnichově, kde pracoval jako vedoucí výzkumné histopatologické laboratoře až do r. 1912. E. Sioli mu při odchodu z Frankfurtu slíbil, že mu bude posílat informace o pacientech, kteří ho zajímali. Mezi ně patřila i A. D., která zemřela v dubnu r. 1906. Sioli poslal do Mnichova Alzheimerovi výsledky její pitvy i mozek k dalšímu vyšetření. Alzheimer na něm popsal histologické změny později nazvané plaky a neurofibrilární klubíčka [1, 3]. Na Kraepelinovu žádost prezentoval své výsledky na výročním sjezdu německých psychiatrů v Tübingenu na podzim r. 1906, kde však jeho referát prošel bez velkého zájmu, a následně je publikoval v r. 1907 v *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie und psychisch-gerichtliche Medizin* vydávaným v Berlíně (1907;64:146–149) pod názvem „Über eine eigenartige Erkrankung der Hirnrinde“ (O zvláštním onemocnění mozkové kůry).

Druhý takový případ, Josefa K., který zemřel po 3leté hospitalizaci na psychiatrii v Mnichově, popsal A. Alzheimer až v r. 1911 [1]. Ten se lišil od předchozího tím, že na preparátu byly přítomny jen plaky bez změn na neurofibrilách. Za zmínku stojí, že po intenzivním hledání byla v r. 1995 objevena ve Frankfurtu dokumentace A. D. a v mnichovském neuropatologickém ústavu mikroskopické preparáty jejího mozku. V Mnichově byla nalezena i dokumentace a histologické vzorky Josefa F. [1].

Obr. 1. Alois Alzheimer v r. 1915. Zdroj: Wikimedia Commons (CC BY 4.0)

Obr. 2. Auguste D. Zdroj: Wikimedia Commons (CC BY 4.0)

KORESPONDENČNÍ ADRESA AUTORA:

doc. MUDr. Jiří Málek, CSc., malekj@fnkv.cz

Článek přijat redakcí: 3. 4. 2024

Cit. zkr: Anest intenziv Med. 2024;34(2):125–126

Alzheimer chorobu své pacientky po sobě nepojmenoval. Název Alzheimerova nemoc poprvé použil až E. Kraepelin ve své dvojdielné učebnici psychiatrie (8. vydání), která vyšla v r. 1910. Alzheimer se dále věnoval vědecké práci s cílem potvrdit Kraepelinovu hypotézu o histopatologické podstatě duševních nemocí. Vlastní knihu shrnující výsledky svého výzkumu nebyl pro vytížení schopen dokončit ani poté, co se v r. 1912 stal přednostou Psychiatrické kliniky Univerzity ve Vratislavi. Zemřel 15. 12. 1915 ve věku 51 let na srdeční selhání pravděpodobně v důsledku revmatické horečky jako komplikace streptokokové angíny [2].

Je třeba přidat zmínku o tom, že ve stejný rok jako vyšla první publikace A. Alzheimer (r. 1907), vyšla na stejné téma v časopise *Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie* vydávaném také v Berlíně rovněž zpráva pražského lékaře Oskara Fischera (1876–1942) s názvem „Miliäre Nekrosen mit drussigen Wucherungen der Neurofibrillen, eine regelmässige Veränderung der Hirnrinde bei Seniler Demenz“ (Miliární nekrózy a drúzovité útvary z neurofibril, pravidelné změny mozkové kůry u senilní demence) [2]. Popisuje nálezy u 16 osob ve srovnání s histopatologickými nálezy u 45 pacientů s progresivní paralýzou, u 10 normálních mozků a u 10 s „neorganickou psychózou“ [2]. Jeho publikace tedy má ve srovnání s kazuistikou Alzheimer jak větší počet vzorků, tak i srovnání s nálezy u jiných diagnóz. O. Fischer pracoval po promoci v r. 1900 na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze na oddělení patologické anatomie a později na psychiatrickém oddělení u prof. A. Picka (1851–1924). Na univerzitě i habilitoval, později z ní odešel a zařídil si soukromou psychiatrickou a neurologickou praxi, kde pracoval až do r. 1941. Byl jako Žid zatčen nacisty a zemřel v Terezíně [2]. Málo se uvádí, že Fischerovy nálezy zmínil ve své práci z r. 1911 i A. Alzheimer [4].

Ostatně ani jeden z uvedených autorů nebyl pravděpodobně prvním. Změny na mozku dementních osob popsal již r. 1887 S. Beljahow

na přednášce Psychiatrické společnosti v Petrohradě. Beljahovovy poznatky byly potvrzeny o 10 let později rakouským psychiatrem Emilem Redlichem a v r. 1907 již zmiňovaným E. Fischerem [3]. Jsou po nich pojmenovány mikroskopické mozkové změny u demence jako Redlichovy-Fischerovy senilní drúzy.

Proč známe Alzheimerovu chorobu, a nikoliv chorobu Fischerovu? Hlavním důvodem je pravděpodobně prestiž obou pracovišť. Emil Wilhelm Magnus Georg Kraepelin, který chorobu pojmenoval po svém prvním asistentovi a vedoucím laboratoře, je považován za jednoho ze zakladatelů moderní psychiatrie, především psychofarmakologie a psychiatrické genetiky, zastával i stanovisko o biologických příčinách psychopatie [5]. Spekuluje se, že objevem a současně pojmenováním nové nemoci chtěl Kraepelin zvýšit slávu, a tím i dostatek financí pro svůj ústav. Údajně měl ve své knize i některé údaje o kazuistice zveličt a jiné potlačit, aby ji bylo možné považovat za „nový objev“, i když demence byla známa již dávno předtím [3]. Jiná situace byla v Praze. Pražská Karlo-Ferdinandova univerzita byla rozdělena na českou a německou od února 1882. I když německou psychiatrii vedl prof. Arnold Pick, který byl rovněž uznávaným vědcem, přesto poměry na rozdělené univerzitě nebyly optimální, a proto z ní Fischer také odešel, i když některé přednášky měl až do r. 1939. Chyběla zde tedy potřebná atmosféra publikaci více protlačovat [2, 6]. Dalším možným vysvětlením je „zajímavější“ detailní popis konkrétní kazuistiky v případě pacientky Dr. Alzheimer oproti „suché“ vědecké práci Dr. Fischera. Přesto je vhodné připomenout, že nemoc byla dlouho mimo zájem odborné, natož laické veřejnosti vzhledem k malému počtu diagnostikovaných nemocných. Popularizace příběhu A. D. včetně eponymu její nemoci začala až s výzkumným boomem v 90. letech 20. století, kdy začala být Alzheimerovy nemoci věnována mimořádná pozornost [2].

PROHLÁŠENÍ AUTORŮ: Prohlášení o původnosti: Práce je původní a nebyla publikována ani není zaslána k recenznímu řízení do jiného média. **Střet zájmů:** Prohlašuji, že nemám střet zájmů v souvislosti s tématem práce. **Podíl autorů:** N/A. **Financování:** žádné. **Poděkování:** N/A. **Registrace** v databázích: N/A. **Projednání etickou komisí:** N/A.

LITERATURA

- Hippius H, Neundörfer G. The discovery of Alzheimer's disease. *Dialogues Clin Neurosci*. 2003 Mar;5(1):101-8. doi: 10.31887/DCNS.2003.5.1/hhippius.
- Holmerová I. Alois Alzheimer a Oskar Fischer – 110. výročí významných publikací o demenci. *Geriatr Gerontol*. 2017;6(3):141-143.
- Šťastný F. Alois Alzheimer: příběh jedné nemoci. Stinné stránky dlouhověkosti. *Vesmír*. 2007;86(4):251-53. <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2007/cislo-4/alois-alzheimer-pribeh-jedne-nemoci.html>.
- Castellani RJ, Lee HG, Zhu X, Perry G, Smith MA. Alzheimer disease pathology as a host response. *J Neuropathol Exp Neurol*. 2008 Jun;67(6):523-31. doi: 10.1097/NEN.0b013e318177eaf4.
- Emil Kraepelin. https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_Kraepelin
- Hlaváčková L. HHK otázce vztahu české a německé psychiatrické kliniky pražských lékařských fakult do roku 1918. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2005;101(2):108-110.